

ATATÜRK VE TÜRK DİL KURUMUYLA İLGİLİ ANILARDAN SEÇMELER

XXV. YIL DÖNÜMÜNDE TÜRK DİL KURUMUNUN KURULUŞU ÜZERİNE

Prof Dr. Afet İNAN

Temmuz 1932'de Ankara'da "*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*" kuruldu. Aynı yıl eylül ayında İstanbul'da bu cemiyetin ilk kurultayı toplanmıştı.

Dil Kurumunun kuruluş tarihçesini, değerli edibimiz, Atatürk'ün yakın arkadaşı Ruşen Eşref Ünaydın, Türk Dil Kurumunun ilk genel sekreteri, hatıralarını bütün incelikleri ile tespit etmiş ve güzel tasvirleri ile birer tarihî belge olarak bize vermiş bulunuyor.

Kendisinin kaydettiği gibi, 11 Temmuz 1932 günü Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin ilk kongresinin bittiği gündü. Sayın edibimiz Ruşen Eşref Ünaydın işte bu günden sonra "dil" meseleleri üzerindeki hatıralarını açık ve güzel bir surette anlatmakta ve o günleri bize yeniden yaşatmaktadır.

Türk Dil Kurumunun ilk kuruluş gününden itibaren Atatürk'le olan çalışmalarımın çeşitli safhalarında bu kuruma bir üye olarak da katıldığım için, birçok hatıralarım var. Ancak bu yazımda, Temmuz 1932'den önceki hazırlık devresi hakkında bildiklerimin bir kısmını kaydetmek istiyorum.

Atatürk, tarih çalışmalarının yanında, Türk dilinin ilmî bir tetkike tâbi olmasını istemiştir.

Tarihte medeniyeti incelenen Türk kavimlerinin, dil hazinesi ihmal edilemezdi. Onun için tarih konularını aydınlatacak belgelerde, dil meseleleri önde geliyordu. 1932 Temmuz ayında toplanacak olan Türk Tarih Kongresi hazırlıkları esnasında okunan tezlerin tartışmaları, Atatürk'ün huzurunda yapılıyordu.

İşte bu tarih çalışmaları ilerlerken Atatürk, dil meselesini de ele almak lüzumunu hissetmişti.

Çünkü tarihî konuların işlenmesi esnasında filolojik, etimolojik araştırmaların zarurî olduğu meydana çıkıyordu. Atatürk dil nazariyelerini izah eden kitaplar okuyor ve her tarihî konu içinde dil belgeleriyle halledilecek meseleler olduğuna inanıyordu. İşte bilhassa bu

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin hazırlıkları esnasında, kendisini bu meselelerin çok meşgul ettiğini müşahade etmiştim.

Tarihe yardımcı olarak dil incelemelerini, aynı cemiyet içinde bir kol olarak ayırmayı, konuşmaları esnasında bizlere telkin ediyordu.

Fakat yine bu tarih tezleri okunurken dikkati çeken bir durum olmuştu. Tezleri hazırlayanların yetiştirme devirleri bakımından yazış tarzları değişik görülüyor, orta ve yeni nesiller terkip-leri kullanmadıkları gibi, daha sade kelimelerle fikirlerini ifade edebiliyorlardı.

Atatürk'ün bu duruma fazlasıyla dikkat etmiş olduğunu, tebliğler okunulduktan sonra bana söylediklerinden anlıyordum.

Tarih Kongresi'nin bitmek üzere olduğu günlerde, dil incelemeleri için ayrı bir teşekkülün lüzumu üzerine bana sorular sormaya başlamıştı. Tarih konular üzerinde çalışmayı hedef tuttuğum için, dil meseleleri üzerinde sadece Tarih Kurumu içinde yaşlı üyelerin nazariyelerini ve mesela Sâmih Rifat'ın bana izah etmeye çalıştığı kısımları ancak hayranlıkla dinliyordum. Fakat bunlar tarihten ayrı metodu olan çetin meselelerdi.

Bu hususta Atatürk'e cevabım şu olmuştu: *"Dil, tarihten ayrı bir metot ile incelenmesi gereken bir konudur."*

Dil Kurumunun kurulması için Atatürk, Ruşen Eşref Üneydin'a direktif verirken Türk Tarih Kurumu üyelerinden birkaçı ile beraber ben de yanlarında bulunmuştum. Çünkü Birinci Tarih Kongresi'nin kapandığı ve kongrenin sonucu üzerine konuşulduğu gündü.

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu için hedefi iki cepheli olmuştu:

1. Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması. Konuşma, edebiyat ve ilim dilimizin kesin kurallarla tespit edilerek tarihî metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi.

Bunların başarılması zamana ve bir kurulun sürekli çalışmalarına ihtiyaç gösteriyordu.

2. Dil incelemelerinde ikinci hedef, tarihî araştırmalarda belge değeri olan ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve mukayeseler yapılması idi.

Bu suretle Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin üzerinde, yetki ile etütler yapmalı idi.

Bu esas hedeflerle Türk Dil Kurumu, kardeş Türk Tarih Kurumundan daha farklı bir durumda, sadece Ankara ve İstanbul'dan değil yurdun her tarafından katılan kalabalık bir üyeler topluluğu ile çalışmalara başlamıştı.

1935 yılında Ankara Üniversitesinin ilk fakülte kanunu tasarısı TBMM'ye verildiği vakit, adı sadece "Tarih-Coğrafya" Fakültesi idi. Fakat kanun çıkmadan önce Atatürk'ün yeni bir direktifiyle "dil" kelimesi eklenmiştir.

Bütün bunlar tarihî birer hatıra. 25. yıl dönümünü Temmuz 1957'de idrak eden Türk Dil Kurumunun verimli çalışmalarını görmek Türk milleti için bir zevktir. Çünkü cemiyet hayatında çeşitli konular için, resmî kurullar yanında özel kurulların kökleşmesi ve meselelerin millet tarafından benimsenmesi çok lüzumludur. Böylelikle halk kitlelerine mal olan kurumlar, millî bütünlüğü sağlamak için faydalı olurlar.

Atatürk "dil" meselemiz için, bir özel kurum (*Türk Dil Kurumu*) bir de resmî fakülte kurdu. Her ikisinin çalışmaları birbirini tamamlarsa, millî kültürümüzün kazançlı olacağına inanıyorum.⁸⁵

MİLLİYETİN TEMELİ OLAN DİL BİRLİĞİ

Prof. Dr. Afet İNAN

Atatürk, milleti şöyle tanımlamıştı: "*Millet; dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimâî heyettir*".

Bu tanıımı tamamlamak için ise; "*Türk milletinin dili Türkçedir, Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de; Türk dili Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz bâdireler içinde ahlakını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, elhâsıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir*". Bu sözler, 1931 yılında yurtbilgisi notlarından "*Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*" kitabımın 7. ve 8. sayfelerinde yazılıdır. Fakat hemen şunu belirtmeliyim ki bu fikirler Atatürk' ündür. Çünkü, ben o sıralarda ilk öğretmenlik yıllarımda Ankara Musiki Öğretmen Okulunda yurtbilgisi okuturken Atatürk'ün de bizzat uğraştığı meselelerdi bunlar. Burada anlatım, bütünüyle yeni akıma uygun değildir; henüz Dil Kurumu açılmış olmamakla birlikte yeni harflerin kabulünden sonra Atatürk'ün çevresinde, dilin sadeleştirilmesi ve halk dili ile yazı dil birliğinin sağlanmasını amaç tutan konuşmalar sık sık yapılmakta idi. Atatürk'ün üslûbu ise bilindiği gibi eski kurallara bağlıdır. Fakat bizim nesil Arapça ve Farsçayı okullarda eskisi gibi okumadığından daha Türkçe kuralları ve kelimeleri benimsemiş durumda idik. Bir de halk edebiyatı, beni kendi bakımından daha çok ilgilendiriyordu. Fakat Atatürk'ün arkadaşları ile bu konudaki tartışmaları ve bazı kere karşıt fikirlerin ortaya atılması, pek öğretici bir nitelik taşırdı. Türk dili üzerindeki çalışmalar, çeşitli yönlerde ilerlemiş ise de "*Türk Dil Kurumu*"nun açılmasıyla daha yoğun bir çalışmaya geçilmiş ve bu, çok çeşitli alanlarda uğraşanları bir araya getirmiştir. Hep bildiğimiz gibi yaşadığımız devrin

85. İnan (1959); *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s. 207-209.; Korkmaz (1992); agk., s. 275-277.

özelliklerinden biri de belirli konularda çalışanların o amaca erişmek için birer kurum içinde toplanmasıdır. Bu topluluklardaki kişi çalışmaları, millî varlıklara bilim alanında yöntemli bilgiler katarlar.

İşte Atatürk, bu amacın yerine getirilmesi için kendisi de çalışmak üzere "*Türk Dil Kurumu*"nu kurmuştur. Böylelikle bana yazdırdığı gibi; "*Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır*". İşte bu cümledeki olabilecek sözü Türk dilini zenginleştirmek için bir yön göstermektedir. Her zaman yazılarımda belirttiğim gibi, Atatürk, son hastalık günlerinde bile, dil çalışmaları ile yakından ilgilenmiştir. Bir gün şunu dediğini çok iyi hatırlıyorum: "*Öyle istiyorum ki, Türk dili, bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar*". Atatürk'ün isteği ve amacı benimsedikçe edebiyat ve bilim alanlarında yazılan yapıtlar, Türk varlığına ve ulusal benliğimize kültür zenginliğimizi sağlayacaktır.⁸⁶

ATATÜRK VE DİL BAYRAMI

Prof. Dr. Afet İNAN

26 Eylül 1938. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'ndaki denize bakan odalardan birinde hasta yatıyor. Hekimler mutlak istirahat tavsiye ediyorlar. Fazla konuşup yorulmaması lazım. Yanına belirli saatlerde girilip çıkılıyor. Koridorda daimî bekleyen birisi radyoyu işletmektedir.

Kendisinin yanına girdiğim zaman bana okuduğum yeni kitaplardaki bilgileri anlatmamı istiyor. Ben hem gazetelerden bazı olayları söylüyor hem de kitaplardan özetler veriyordum. Bu arada Türk Tarih Kurumunun arkeolojik kazı işleri devam ettiği için yeni buluntuların haberlerini de kendisine söylüyordum. Yaz aylarında esasen Türk Tarih Kurumu bürosu Dolmabahçe'de çalışırdı. Ancak, Atatürk'ün son senelerinde en çok uğraştığı konu Türk dili üzerinde idi. Atatürk'ün bu meseleye önem verişini şöyle açıklamak yerinde olur sanırım: Dilimizin yabancı deyimlerden arınması ve halk dili ile edebiyat dilimizin bir olmasını sağlamak. Aynı zamanda, yeni ilmî terimleri Türk dili köklerinden üretebilmek ve gramer kurallarını ilmî usullerle tespit etmek. Bir dilin hem kelime zenginliği hem de ek ve köklerle üretme kolaylığını bulması her aydın kişiye kendi alanında eser vermekte çok yardımcı olabileceğini telkin ediyordu Atatürk.

Türk dilinin her bakımdan incelenmesi ve bunlar üzerinde yayınlar yapılmasını isteyen Atatürk, son günlerinde de bu meselelerle uğraşmıştır. Dil Kurumu üyelerinin gönderdikleri yeni incelemelerin özetini dinlemiş, onları kendisi de gözden geçirmiş ve hatta üzerlerine

86. İnan (1966); "Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği", *Türk Dili*, 182: 90-91.; Korkmaz (1992); agk., s. 277-278.

kendi fikirlerini not etmiştir. Atatürk'ün dil çalışmalarına ait bazı el yazılarını saklamaktayım. Ancak bu yazımda ben 26 Eylül Dil Bayramı'nın üzerinde ne kadar hassasiyetle durduğunu belirtmek için hatıramı kaydetmek istedim.

Yukarda belirttiğim gibi Atatürk hasta yatıyor. Radyoyu dinlerken 26 Eylül Dil Bayramı'nı hatırlıyor. Yaverini çağırarak İstanbul Radyosunda okunmak üzere bir şeyler söylüyor. Bu nedense biraz gecikmiştir.

Bundan dolayı öfkelenen Atatürk beni çağırttığı zaman yüksek sesle emirler vermekte idi. Halbuki kendisi sinirlenirse ateşi çıkmasından korkulurdu. Meselenin mahiyetini anlayınca derhal isteğinin yerine getirilmesini temin ettik. Atatürk diyordu ki; *"Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hâle getirmeliyiz."*

Bu vesile ile kendisi epey konuştu ve dile niçin önem verdiğini açıklıyordu. *"Zengin lügatimizin toplandığı gün, millî varlığımız en kuvvetli bir dal kazanacaktır. Bizim milliyetçiliğimizin esası dil birliğimizin korunmasıyla mümkün olacaktır"* diyen Atatürk, 26 Eylül'ün bunları anmaya sebep olmasını istiyordu. Bunun için ben ölümünden beri her 26 Eylül günü, Atatürk'ün 1938'deki sözlerini hatırlar ve "o günden bugüne bu alanda milletçe ne yaptık" diye düşünürüm. Bu yıl, Türk Dil Kurumu bu bayram günü genel merkezinde yazı ödülleri alanları ilan etti ve onları bizlere tanıttı. Bunlar, hepsi yeni genç kuşaklarımızdandı. Ben bu törende hep o eski günleri düşündüm. Genç kuşakların erkek ve kadın verimli edebiyat örnekleri Atatürk'e sunulmuş bir armağandı. Fikirler ilerleyecek, kabiliyetler gelişecek elbette eserlere eserler katılacaktır. Bu millet her yöndeki ilerlemesini bunların çoğalmasıyla kazanacaktır.⁸⁷

87. İnan (1965); "Atatürk ve Dil Bayramı", *Türk Dili*, 170:75-76.; Korkmaz (1992); agk., s. 283-284.